

Neapol, dnia 14 października 2022

Prof. dr Andrea Fernando De Carlo  
Università degli Studi di Napoli L'Orientale  
Dipartimento di Studi Letterari, Linguistici e Comparati  
Via Duomo, 219  
80138 Neapol (Włochy)

## **RECENZJA**

rozprawy doktorskiej Pani mgr. Rosalby Satalino  
pt. *Kultura włoskiej prowincji w polskich narracjach literackich*  
w Instytucie Nauk o Kulturze Wydziału Humanistycznego  
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach  
pod kierunkiem Pani dr hab. Aleksandry Achtelek, prof. UŚ

Recenzowana rozprawa doktorska Pani magister Rosalby Satalino nosi tytuł *Kultura włoskiej prowincji w polskich narracjach literackich*. Praca napisana jest poprawnym i zrozumiałym językiem. Podkreślam to jako dużą zaletę, ze względu na fakt, że język polski nie jest językiem ojczystym Autorki. Od strony formalnej praca nie budzi zastrzeżeń. Układ rozprawy jest logiczny i przejrzysty. Spis treści obejmuje standardowe jednostki

redakcyjne: wstęp, trzy rozdziały, podsumowanie z zakończeniem oraz rzetelnie opracowaną bibliografię. Spis wykorzystanych źródeł zawarty został na 18 stronach. Wszystkie rozdziały mają charakter merytoryczny i są bezpośrednio związane z tytułem pracy. Należy również dodać, że rozdziały są bardzo szczegółowe i zawierają rozbudowane podrozdziały. Rozprawa doktorska liczy dokładnie 183 strony i spełnia wymogi objętościowe dla tego typu dysertacji. W tym miejscu wypada dodać, że prowadzone rozważania zmierzają do maksymalnego wyczerpania tematu, ale zachowują wewnętrzną dyscyplinę, tak pożądaną dla pozytywnej oceny.

We wstępie Autorka wyjaśnia jakie są cele i założenia rozprawy, a mianowicie: pojęcie ‘prowincji’, relacje polskich podróżników XX-wiecznych z włoską prowincją, regionami, a w szczególności z południowymi częściami tego kraju; zestawienie, porównanie centrum i prowincji; obraz włoskiej prowincji wypracowany przez polskich podróżników oraz różne sposoby opisywania włoskich realiów i prowincji; dychotomia pomiędzy północą a południem; percepcja „małej ojczyzny”, a dokładniej percepcja rzeczywistości regionalnej.

Wydaje się słusznym zabiegiem to, że Autorka nie dokonała analizy tytułów wszystkich polskich autorów odbywających podróże po Italii, ale skupiła się na najbardziej znanych nazwiskach, którzy opisywali południe kraju. Wśród omawianych autorów są takie osobowości jak: Dariusz Czaja, Jarosław Iwaszkiewicz, Kazimiera Alberti, których obraz Włoch zostaje skonfrontowany z literacką wizją kraju krytyka sztuki Cesarego Brandiego. Autorka omawia, zatem czterech pisarzy, którzy odbywali podróże na południe Włoch w różnych okresach czasowych: Kazimiera Alberti po II wojnie światowej, Cesare Brandi w latach pięćdziesiątych, Jarosław

Iwaszkiewicz w latach sześćdziesiątych, natomiast Dariusz Czaja przebywał w Apulii na początku XXI wieku, a jego książka ukazała się w 2010 roku.

Autorka w swojej pracy nie koncentrowała się tylko na tym, jaki był odbiór południa Włoch w opinii Polaków, ale też wzięła pod uwagę wrażenia i recepcję Cesarego Brandiego. Wybór ten, mimo, iż został wyjaśniony przez Doktorantkę, nie jest przekonujący, uzasadniony ani spójny z całością koncepcji pracy. W przypadku publikacji pracy doktorskiej, sugerowałbym pominięcie wątku związanego z Brandim i skupienie się jedynie na polskich pisarzach. Może byłoby lepiej uwzględnić impresje innego polskiego pisarza-podróżnika, na przykład Stanisława Dygata? Warto byłoby również przeanalizować wizję południowych Włoch Gustawa Herlinga-Grudzińskiego.

Tak jak to zostało zasygnalizowane w tytule, głównym tematem dysertacji jest kultura prowincji. Jednym z celów jest właśnie jak najbardziej dokładne zdefiniowanie czym jest 'prowincja'? Jak słusznie udowadnia Autorka 'prowincja' ma konotacje *stricte* kulturowe i odnosi się do zupełnie różnych koncepcji i powiązań w obu analizowanych kulturach. W dysertacji doktorskiej badano dwudziestowieczne związki, relacje z prowincją jakie ujawniały się w analizowanych pamiętnikach, wspomnieniach z podróży wybranych polskich pisarzy. Pani magister Satalino zadaje sobie pytanie co było motywacją pisarzy, aby odbyć takie podróże, które prowadziły ich od Rzymu aż do Neapolu? W tym miejscu chciałbym sprostować twierdzenie wielokrotnie powtarzane w doktoracie, a mianowicie, wbrew temu, co pisze Autorka, podróże do Neapolu w tamtym czasie nie należały do rzadkości. Co więcej, to raczej w drugiej połowie XIX wieku, a nie w XX wieku, Neapol był ważnym etapem, celem wielu podróży do Włoch. Tym co wyróżnia Neapol od innych włoskich miast i stolic europejskich, to obok

egzotyki, którą emanuje miasto, to innymi elementami, które przyciągają podróżników są atrakcje takie, jak: wykopaliska archeologiczne, naturalny, specyficzny pejzaż, zjawiska erupcyjne wulkanu Wezuwiusz i cud związany z krwią Świętego Januarego. Miasto stanowiło obowiązkowy przystanek dla wszystkich, którzy planowali swe podróże na Sycylię, Maltę, do Ziemi Świętej. Neapol przez długie lata był miejscem szczególnego wyboru Polaków. Nie należy również zapominać o historycznych konotacjach, takich jak ślub Bony Sforzy z królem polski Zygmuntem I w 1518 roku czy fakt, że w poprzednich wiekach wielu Polaków podejmowało studia właśnie w Neapolu (na ten temat zob. H. Barycz, *Podróże polskie do Neapolu w XV-XVIII wieku*, w: tegoż, *Spojrzenie w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław 1965, s. 77-139; oraz inna książka, która nie została uwzględniona przez badaczkę doktoratu, tj. O. Płaszczewska: *Wizja Włoch w polskiej i francuskiej literaturze okresu romantyzmu (1800-1850)*, Kraków 2003).

Pani Magister w swojej pracy powołuje się również na książkę pod tytułem *Nimfy oko błękitne. Neapol w poezji XIX i XX wieku*, w której Teresa Wilkoń udowadnia, że Neapol był miejscem często odwiedzanym przez obcokrajowców. Oczywiście, w porównaniu do Rzymu, Wenecji czy Florencji, miasto pod Wezuwiuszem nie było główną destynacją Polaków, jednak można wskazać długą listę bibliograficzną dotyczącą podróży Polaków do Neapolu.

Należy również zauważyć, że w twórczości polskich podróżników szczególne miejsce zajmował mit dotyczący „dzikiego Południa” obejmującego Sycylię, Kampanię, a w szczególności Neapol i okolice, zatokę, wulkan Wezuwiusz, grobowiec Wirgiliusza w Posillipo, grotę Sybilli, Cumę, Sorrento, Amalfi, Capri i Ischię. Neapol był traktowany jako ostatni przystanek na południu Włoch. Inne, dalsze miejscowości o wiele

atrakcyjniejsze pod względem architektonicznym, geograficznym, antropologicznym i archeologicznym nie były odwiedzane z powodu braku infrastruktury, to znaczy: dróg, połączeń komunikacyjnych, miejsc hotelowych, jak również z obawy przed rabusiami.

O ile (w poprzednich wiekach) Sycylia była odwiedzana tylko w minimalnym stopniu (zob. na przykład A. Tylusińska-Kowalska, *Viaggiatori polacchi in Sicilia e Malta tra Cinquecento e Ottocento*, red. M. Tropea, Caltanissetta 2012; K. Jaworska, *Poeti e patrioti polacchi nell'Italia Risorgimentale*, Moncalieri 2012, drugie wydanie 2014), inaczej wyglądała sytuacja w Apulii, Kalabrii czy Bazylikacie, gdzie ani brak przejezdnych dróg ani strach przed napadem nie zniechęcił przybyszy do eksploracji tych ziem. Sytuacja ta uległa zmianie dopiero w XX wieku.

W swojej dysertacji, Doktorantka nie ogranicza się jedynie do analizy polskich realiów, ale konfrontuje je z włoską rzeczywistością, mimo jej własnych wyjaśnień i zapewnień we wstępie, nie dokonała ona gruntownego przeglądu tekstów krytycznych włoskich autorów skupionych wokół tematyki prowincji. Uważam, iż temat ten powinien być głębiej i rzetelniej przeanalizowany, gdyby doktorat miałby zostać w przyszłości opublikowany.

Bardzo ciekawe jest natomiast skonfrontowanie przez Autorkę dwóch wizji kulturowych prowincji i miasta, tzn. wizji polskiej i tej włoskiej, które nie zawsze są zbieżne. W pierwszym rozdziale Autorka bardzo szczegółowo wykazała różnicę lingwistyczne między regionalizmem a prowincją, ukazała dychotomię między miastem a prowincją oraz dokonała analizy porównawczej włoskiej i polskiej koncepcji *kampanilizmu*, czyli włoskiego pojęcia oznaczającego silne przywiązanie do własnego miasta, miasteczka, regionu, czyli „małej ojczyzny”.

Na stronach 50 – 51 autorka zawarła krótką dygresję dotyczącą podróży po Włoszech, od Grand Tournu do XX wieku, opierając się jedynie na publikacji Kozińskiej-Dondieri. Niestety temat nie został wyczerpany, a jedynie zasygnalizowany. Biorąc pod uwagę publikację książkową, należałoby poszerzyć temat i zinterpretować również inne powiązane tematycznie teksty.

W paragrafie 2.2. drugiego rozdziału zatytułowanym „Prowincjonalność przestrzeni Bari” Autorka porusza dwa różne spojrzenia na temat przywiązania Bari do kultury orientu podjęte przez pisarzy takich jak Alberti oraz Iwaszkiewicz. Sugeruje się, aby w przyszłości temu tematowi poświęcić nieco więcej miejsca i poszerzyć studia o ideę orientalizmu według teorii Edwarda Saïda (zob. tegoż, *Orientalizm*, przeł. M. Wyrwas-Wiśniewska, Poznań 2018). Saïd bada historię i naturę zachodnich postaw wobec Wschodu, uważając orientalizm za europejski twór ideologiczny, który narzucił pokutujące aż do dziś stereotypy Orientu.

Z uznaniem należy się odnieść do tego, że Autorka podjęła rodzaj dialogu pomiędzy kulturą polską i włoską. Kiedy Doktorantka pisze o Alberti porównuje ją z sytuacją niektórych pisarzy i dziennikarzy włoskich. Na marginesie, chciałbym też zwrócić uwagę na błąd literowy, który się wdarł na stronę 70, a mianowicie: pisarka Anna Maria nosi nazwisko Ortese a nie Cortese.

Chciałbym również zwrócić uwagę, iż Autorka w rozdziałach poświęconych Iwaszkiewiczowi pomija ważną publikację Daria Proli na temat Iwaszkiewicza i jego związków z Italią, to jest „*Sposato dalla bellezza*”. *L'Italia nella scrittura di Jarosław Iwaszkiewicz*, wydana w 2018

roku w Aleksandrii. O tej książce z pewnością nie należy zapominać w momencie ukazania się drukiem doktoratu.

W dalszych częściach Autorka trafnie zauważa: “W tworzonych tekstach literackich nie jest na pierwszym miejscu stawiana oryginalność, a wręcz przeciwnie literat opisuje miejsca już literacko utrwalone przez swoich poprzedników. Inaczej w namacalnej, a literacko zapisywanej podróży na włoską prowincję.” (p. 180). Rzeczywiście, jeśli chodzi o najbardziej znane miasta, mityczna prezentacja Włoch w literaturze podróżniczej posiadała podwójną twarz. Pierwsza pokrywa się z idealną, stereotypową wizją, co było efektem wyobrażenia tworzącego się pod wpływem literatury, i różnych opisów włoskich miast. Wizja ta poprzedzała pierwszy, realny kontakt z miastami i ich otoczeniem; czytana literatura podróżnicza wpływała na wybór trasy podróży oraz zwiedzanych miejsc i stanowiła „pierwszą” twarz miast. Druga twarz to prawdziwa znajomość realiów owych czasów, gdzie podlega konfrontacji książkowa wizja z rzeczywistym wyglądem miasta. Ów wizerunek zostaje wzbogacony osobistymi emocjami zwiedzającego; są to pozytywne lub negatywne wrażenia w zależności od nastroju, oczekiwań oraz doświadczeń każdego twórcy-podróżnika. W przypadku takich regionów jak: Apulia, Kalabria, Bazylikata brakuje wcześniejszej polskiej, literatury tematu, do której badacz mógłby się odnieść, Autorka analizuje te miejsca odwołując się jedynie do wybranych fenomenów kulturowych, o których pisze, np. Alberti. W tej części widać dużą dowolność w doborze materiałów podlegających opisowi i interpretacji. W przypadku twórczości Alberti i Iwaszkiewicza mamy do czynienia z bardzo egzotycznym, wręcz mitycznym opisem miejsc włoskiej prowincji, natomiast podejście innych badaczy, takich jak Czaja,

któremu poświęcono w doktoracie trzeci rozdział, jest zupełnie inne. Czaja stworzył książkę, która “nie ma wymiaru naukowego, a literacki, jednak oko antropologa zawsze skazane jest na antropologiczne tropy interpretacyjne” (p. 183). Doktorantka porównuje niektóre opisy Apulii i Bazylikaty popełnione przez Czaję oraz wysnuwa trafne wnioski na temat konfrontowanych treści. Autorka analizuje dedukcje i wnioski pisarza w kontekście opinii Muratowa, co zostaje jasno podkreślone w doktoracie.

Podsumowując, stwierdzam, że Pani magister Satalino, że poza kilkoma lukami bibliograficznym oraz kilkoma punktami, które w przyszłości na potrzeby publikacji książkowej należało poszerzyć, dokonała merytorycznie poprawnej analizy hermeneutycznej i trafnie zinterpretowała dzieła omawianych przez siebie autorów. Doktorantka potrafi w sposób precyzyjny i trafny przedstawić dialog, który nawiązuje się pomiędzy polskimi autorami a opisywaną przez nich włoską prowincją oraz potrafi przenieść to na szerszy, ogólnoeuropejski grunt. Pani Rosalba umiejętnie przedstawia przyczyny, które stoją za stosunkowo małą ilością publikacji podróźniczym związanych z Apulią, Kalabrią czy Bazylikatą. Na podstawie analizowanych dzienników i wspomnień konstruuje obraz, wyłaniający się ze stereotypowego postrzegania prowincji, która jak konkluduje nasza Autorka ma różne, często odmienne oblicza.

Analiza całości recenzowanej rozprawy doktorskiej magister Rosalby Satalino pozwala stwierdzić, iż niezależnie od wskazanych wyżej braków i niedociągnięć, stanowi ona bardzo interesujące studium badawcze z zakresu problematyki prowincji jako kategorii literackiej. W związku z powyższym, przedstawioną mi do oceny rozprawę doktorską oceniam pozytywnie. Konfrontując negatywne elementy pracy z pozytywnymi mogę uznać, że te drugie przeważają i recenzowany tekst spełnia wymagania ujęte w



przepisach określającej je w ustawie. Mam przekonanie, że publiczna obrona rozprawy doktorskiej pozwoli rozwiązać wyrażone w opinii wątpliwości i ugruntować pozytywną opinię Recenzenta na ten temat.

Pod względem poprawności językowej, warsztatu filologicznego, erudycji badawczej dysertacja doktorska nie budzi zastrzeżeń.

Stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wskazując na odpowiedni poziom wiedzy teoretycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Panią magister Rosalbę Satalino. Dlatego z całym przekonaniem stwierdzam, iż spełnia wszelkie warunki stawiane dysertacjom doktorskim i może stanowić podstawę do nadania Autorce pracy stopnia naukowego doktora.

Prof. dr Andrea Fernando De Carlo

